

नोबेल माणसाचे नोबेल आत्मचरित्र

‘सामान्य रूग्ण या ‘नारायणा’च्या रूपात डॉक्टरला पाहात असतो, आपल्या जिवाला जीवन देणारा म्हणून हे एकमार्गी नसतं. डॉक्टरच्या जिवाला जीवन देणाराही रूग्णच असतो. तो आला नाही, येऊनही बरा झाला नाही, तर डॉक्टरच्या जिवाला जीवन कसं म्हणता येईल? डॉक्टर आणि रूग्ण, अशा दोघांच्याही ‘जिवीच्या जीवना’चा अनुभव घेण्यासाठी मी अजूनही वैद्यकीय पेशातच आहे.’

‘सर्जन’शील’ हे डॉ. अविनाश सुपे यांचे आत्मचरित्र ग्रंथालीने नुकतेच प्रसिद्ध केले आहे. शीर्षकात आलेला ‘सर्जन’ हे व्यवसायाचा एक भाग म्हणून आलेले प्रतीक. डॉ. अविनाश सुपे हे निष्णात सर्जन आहेत. परिश्रम, जिद्द आणि ध्येय यांच्या बळावर ते आज या पदावर शिखरस्थानी स्थिरावले आहेत, आंतरराष्ट्रीय स्तरावर त्यांची नोंद घेतली गेलेली ओ. एचपीबी सर्जरी, जी स्वादुपिंडाचा कॅन्सर, स्वादुपिंडाचा दाह, खराब झालेले यकृत, पित्ताशयातील खडे यासाठी करावी लागते. या सर्जरी मोठ्या प्रमाणात आपल्याकडे होऊ लागल्या, जोडीने लिव्हर ट्रान्सप्लान्ट यशस्वीपणे पार पडू लागले. यात ज्यांच्या कौशल्याचा आणि ज्ञानाचा कस लागला, त्यात डॉ. अविनाश सुपे अग्रभागी आहेत. ही झाली ‘सर्जन’ची एक बाजू. दुसरी बाजू आहे- शिक्षण, शिक्षक, नियोजन, व्यवस्थापन, नैतिक मूल्ये, छंद, आवड, रसिकता, कल्पकता, दूरदृष्टिकोन आणि एक प्रचंड ऊर्जा असलेले माणूसपण. या सगळ्यात असलेला ‘सर्जन’ म्हणजे डॉ. अविनाश सुपे!

सर्जनशील हे इतके चपखल शीर्षक आहे, त्याची प्रचीती हे आत्मचरित्र वाचल्यानंतर येतेच, परंतु वाचत असतानाही पदोपदी ते फुलपाखरासारखे आपल्यासोबत रुंजी घालत राहते.

आत्मचरित्र हे केवळ त्या व्यक्तीपुरते मर्यादित असत नाही. ते एक संपूर्ण कालखंड कवेत घेऊन येते. त्या अर्थाने ते एका कालखंडाचे चरित्र असते. डॉ. सुपे केडएमशी जोडले गेले त्यामुळे त्या महाकाय चिरेबंदी वास्तूचे अंतरंग आपल्यासमोर खुले झाले, एकेक पदर उलगडून दाखवावे तसे. वॉर्ड नंबर पाच या डॉ. रवी बापटसरांच्या आत्मचरित्राने ती दालने यापूर्वी आपल्यासमोर उघडी केली होती, त्यांचीही आठवण हे आत्मचरित्र वाचताना येतेच. परंतु दोन्हीचा बाज वेगळा आहे, आणि दोन्ही स्वतंत्र आहेत. डॉ. रवी बापट हे जाणता शिक्षक म्हणून गुरुस्थानी आहेत. तसे डॉ. अरुण सम्सी, डॉ. शरदिनी डहाणूकर, डॉ. आर.ए. भालेराव आणि डॉ. मनु कोठारी यांच्याविषयी डॉ. सुपे यांनी स्वतंत्रपणे या पुस्तकात नव्हे, जीवनात स्थान देत आपली कृतज्ञता व्यक्त केलेली आहे.

डॉ. सुपे आपल्या वैद्यकीय व्यवसायाला ‘नोबेल प्रोफेशन’ म्हणतात यावरून त्यांनी स्वीकारलेल्या दृष्टिकोनाची कल्पना येते. हा दृष्टिकोन वरवरचा नाही. त्यात त्यांनी सर्वस्वाने स्वतःला वाहून घेतलेले आहे. रूग्णाचा उपचार हा त्याच्यासाठी सेवेचा वसा आहे. हा वसा

ग्रंथपान

चांगदेव काळे

संपर्क : ९८६९२०७४०३

‘सर्जन’शील

डॉ. अविनाश सुपे

अधिकाधिक व्यापक व्हावा म्हणून केलेले प्रयत्न, घेतलेले शिक्षण, त्यातून अमलात आलेले ‘फेमर’, ‘आयएफएमई’, ‘एमसीआय’सारखे आधुनिक प्रयोग. डॉ. सुपेचा खरा आंतरिक धर्म दिसून येतो तो शहरात उद्भवलेल्या अनेक आपत्तींच्या वेळी. आपली ड्युटी संपलेली आहे असा चुकार विचार भिरकावून ते आणीबाणीच्या प्रसंगी धावत केडएममध्ये येतात, अहोरात्र रूग्णांची सेवा करतात, त्यांना मृत्यूच्या दाढेतून वाचवतात, हे सारे वाचताना आपल्याही अंगावर काय येतो, आपणही थक्क होतो. मुंबईत झालेले बॉम्बस्फोट, दंगली, पोलिसांचे बंड, बाबरी मशीद प्रकरण, यावेळी सगळ्यात मोठा ताण आला तो रूग्णालयांवर. अशा आपत्तीच्या प्रसंगी रूग्णालयांनी परिस्थिती कशी हाताळावी, यासाठी त्यांनी दाखवलेले व्यवस्थापनाचे, नियोजनाचे कौशल्य पाहून त्यांच्या थोरवीस सलाम करावासा वाटतो.

डॉ. सुपे यांच्या प्रगल्भ व्यक्तिमत्त्वाला समृद्ध करणाऱ्या घटकांचाही यात मोठा सहभाग आहे. देशविदेशांची सफर, हिमालय-सह्याद्रीचे ट्रेकिंग, फोटोग्राफी, संगीताचे शिक्षण, लेखन यासाठी ते आवर्जून वेळ देतात, आपल्या छंदावर मनापासून प्रेम करतात. अंटाकिर्टिकाचा थरार, हवाई चित्रण, जंगलसफर आपल्याला अनोखे दर्शन घडवतात. कॅमेरा हे माझे स्टेथस्कोपानंतरचे दुसरे प्रेम आहे, असे ते सांगतात. डॉक्टरऐवजी आणखी काय झालो असतो, असा स्वतःविषयीचा प्रश्न उपस्थित करत सांगतात तेव्हा इंजिनीयर तर नक्कीच झालो असतो.

कारण वैद्यकीय शिक्षणाला प्रवेश मिळाला तेव्हा मुंबईच्या आयआयटीतही त्यांना प्रवेश मिळालेला होता. परंतु त्यांनी प्राधान्य दिले ते वैद्यकीय शिक्षणाला. त्यांचा हा प्रवास थेट डीनपदापर्यंत झाला. निवृत्तीनंतरही ते याच नोबेल प्रोफेशनमध्ये आहेत. या व्यवसायाकडे सगळ्यांनीच नोबेल प्रोफेशन म्हणून पाहावे, अशी इच्छा ते व्यक्त करता.

डॉ. अविनाश सुपे यांचे हे आत्मचरित्र म्हणजे एका सर्जनशील वृत्ती असलेल्या सृजनभावाने ओथंबलेल्या, आपल्या प्रोफेशनवर आत्यंतिक आत्मिक प्रेम असलेल्या नोबेल माणसाचे प्रेरक-समृद्ध चरित्र आहे. सहज ओघवत्या कसदार लयीत ते आपल्यासमोर उलगडलेले आहे, याचे कौतुक करायला हवे. फार अवघड जबाबदारी त्यांनी उत्तमपणे पार पाडलेली आहे. डॉ. व्ही.एन. श्रीखंडे यांनी दिलेली प्रस्तावना ही डॉ. सुपे यांच्यासाठी कौतुकाची शाबासकी आहे.

शिरीष घाटे यांचे मुखपृष्ठ अतिशय सुंदर आणि अर्थवाही आहे.

मूल्य ३५० रुपये सवलतीत २१० रुपये

नवी ऊर्जा नव्या वाटांवरील मैलांचे स्तंभ

“इथे अजूनही वर्ग बिनभितींच्या वर्गात झाडाखाली भरतात. कोंडलेपण अजिबात नाही. खिडक्या नाहीत. मग त्या बंद करणं नि उघडणं नाही. रवींद्रनाथांना वाटायचं, इमारतीवर खर्च होता कामा नये. बेंचेस, कपाट इत्यादी फर्निचरची गरजच काय. आकाश, पाणी, झाडं, पानं, फुलं मुलांच्या जवळ हवीत. पक्षी, पाखरं, लहान लहान जिवानू मुलांना पाहता यायला हवेत.”

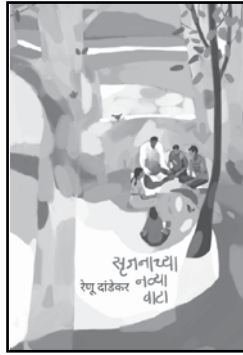
चार भितींच्या आत चाकोरीबद्ध शिक्षणाला छेद देत स्वतःच्या कल्पनेप्रमाणे मुक्त शिक्षणाचा पाया नोबेल विजेते रवींद्रनाथ टागोर यांनी शांतिनिकेतनच्या रूपात रचला. एक अभिनव कल्पना म्हणून तिचे झालेले कौतुक आजही कायम आहे आणि तिचे अस्तित्वसुद्धा. मुलांचे कोवळे निर्मितक्षम जग अजानवृक्षाखाली वावरावे, माणसांनी स्वतःला जाणून घ्यावे, निसर्गात पूजा बांधावी, ज्ञान मिळावे. हे ज्ञान माणसाला कलात्मक बनवते आणि कला जगण्यात आनंद निर्माण करते. रवींद्रनाथांचे हे विचार शतकापूर्वी होते, ते आजही टिकून आहेत, त्याला कारण त्या विचारात असलेला सशक्तपणा. त्यांचे पाठोभवन त्याच विचारांनी समृद्ध झालेले आहे त्याचा विस्तार झालेला आहे. इथे प्रवेश घेऊन रवींद्रनाथांच्या कल्पनेतून रुजलेल्या, समृद्ध वारसा असलेल्या शिक्षणप्रवाहात सामील होणारे विद्यार्थी-विद्यार्थिनी भाग्यवानच म्हणायला हवेत, परंतु अशा पाठोभवनला भेट देऊन त्याचे अंतरंग समजून घेणे हेसुद्धा भाग्यच. असे भाग्य लाभलेल्या लेखिका आहेत रेणू दांडेकर. लेखिकेने केवळ शांतिनिकेतनलाच भेट दिली असे नव्हे, तर भारतभर भ्रमण करून शांतिनिकेतनप्रमाणे शिक्षणाचे वेगवेगळे प्रयोग करणाऱ्या सुमारे सतरा शाळांची पाहणी केली आहे. तेथे शिक्षण कशा पद्धतीने दिले जाते, त्यांच्या अभ्यासक्रमाचे, परीक्षांचे स्वरूप कसे आहे, त्याची पाठ्यपुस्तके कशी आहेत, त्यांचे ग्रंथालय कसे आहे, त्या ग्रंथालयांचा लाभ कशाप्रकारे घेतला जातो, येथे प्रवेश घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे प्रमाण किती आहे, हे विद्यार्थी कोणत्या स्तरातून आलेले आहेत, अशा शाळा सुरू करणारे कोण आहेत, त्यांच्यामागे असलेला हेतू-उद्देश-प्रेरणा कोणत्या आहेत. या संस्था आहेत तर त्यांचे आर्थिक नियोजन कसे आहे. अशा अनेक प्रश्नांची उत्तरे शोधण्याचा प्रयत्न लेखिकेने या शाळांच्या पाहणीतून केलेला आहे. तो करताना त्यांना आलेले अनुभव, जाणवलेले वेगळेपण, हेतू-उद्देशापर्यंत या शाळा कशा पोहोचल्या या सगळ्यांची उत्तरे, तपशील, त्यांनी एकत्रित केला. त्यासाठी संस्थाचालक, विद्यार्थी-विद्यार्थिनी यांच्याशी साधलेला संवाद महत्त्वाचा ठरला आहे. हे सगळे संचित प्रथम लेख स्वरूपात, त्यानंतर ते पुस्तकरूपात मांडले आहे, त्याचे नाव आहे ‘सृजनाच्या नव्या वाटा!’

‘सच की पाठशाला’ ही पंजाब-गुरुदास जिल्ह्यातील तुगलवाल या गावी असलेली एक वेगळी शाळा. ही मुलींची मुलींनी चालवलेली मुलींसाठी असणारी शाळा आहे. येथे शिक्षक अगदी कमी म्हणजे नाहीच्या बरोबर म्हणता येतील. येथे नर्सरीपासून पदवीपर्यंत शिक्षणाची सोय आहे. महाविद्यालयातील मुली शाळेतल्या मुलींना शिकवतात.

ग्रंथपान

सृजनाच्या नव्या वाटा रेणू दांडेकर

प्रदेशातील ‘आधारशिला’ ही शाळा- ‘रास्ते होते नही चलकर बनाये जाते हैं।’ हे स्वानुभवाने सांगणारी शाळा आहे. कला ही या शाळेचा स्तंभ आहे. हातांनी काम करत करत शिकणे, त्यातून मनाला आनंद-समाधान देणाऱ्या गोष्टी निर्माण होणे यात आधारशिला मग्न आहे. योगी अरविंद आणि मदन यांचा अभ्यास, विचार, चिंतन यांच्याशी संबंधित स्वतः अभ्यासक्रम असलेली. दिल्ली येथील मीरांबिका प्रत्यक्ष अनुभवावर भर देते. जयपूर येथील बोध शिक्षा समिती ही शिक्षणाचा स्तर उंचावण्यासाठी अभ्यासक्रमनिर्मिती आणि शिक्षकांना प्रशिक्षित करण्याचे मूलभूत कार्य करते. अशा एकूण सतरा शिक्षणसंस्थांचा प्रत्यक्ष परिचय लेखिकेने या पुस्तकातून करून दिलेला आहे. अनुभव, प्रयोग, शिक्षणाविषयीची तळमळ, ध्येयाने झपाटलेले संस्थापक यांच्याविषयीचा परिपूर्ण तपशील उत्तमरीतीने मांडलेला आहे. विषयातले वेगळेपण टीपकागदाप्रमाणे टिपलेले आहे. सोबत फोटो दिलेले आहेत. शिक्षणातले हे वेगळेपण लेखिकेमुळे परिचयाचे होत आहे. त्यांच्या या उपक्रमाला मनापासून दाद द्यायला हवी. यातून निर्माण होणाऱ्या ऊर्जेतून कुणी प्रेरणा घेतली तर हे श्रम सार्थकी लागले, असे म्हणता येईल.

अन्वर हुसेन यांचे मुखपृष्ठ आशयसंपन्न आहे.

मूल्य २०० रुपये सवलतीत १२० रुपये

मूल्यांचा आग्रह जपू पाहणाऱ्या प्रत्येकाची कविता

''झोपसद्धा कमीच झालीय त्यांची

नुसत्या डोळ्यांनीच येरझाऱ्या घालत असतात
जुन्या निघून गेलेल्या दिवसात. ''

कवी संजय चौधरी यांचा ग्रंथालीने प्रकाशित केलेला नवीन काव्यसंग्रह. 'आतल्या विस्तवाच्या कविता'. कवीचा हा तिसरा काव्यसंग्रह आहे. 'माझं इवलं हस्ताक्षर', 'कविताच... माझी कबर' या दोन काव्यसंग्रहांनंतरचा. पहिला काव्यसंग्रह २००५ साली प्रकाशित झाला. दुसरा २०१८ साली या दोन्ही काव्यसंग्रहांचे स्वागत काव्यप्रेमी रसिक वाचकांनी अगदी मनापासून केले. ज्याला उदंड प्रेम प्रतिसाद म्हणता येईल. दोन्ही संग्रहांच्या तीन-तीन आवृत्त्या निघाल्या आहेत. शिवाय त्यांना सन्मानित करणाऱ्या पुरस्कारांची यादी पाहिली तर वरील विधानाचा प्रत्यय येईल. कविता कसदार असेल, वाचकांच्या मनातून काळजापर्यंत भिडण्याची ताकद तिच्यात असेल तर, रसिकवाचक तिला मनापासून दाद देतोच, याचा अनुभव हे दोन कवितासंग्रह देतात. आता तिसरा कवितासंग्रह वाचकांच्या हाती आला आहे, त्यालाही तितकाच उत्तम प्रतिसाद मिळेल याची खात्री आहे.

'आतल्या विस्तवाच्या कविता' हा काव्यसंग्रह त्याच्या शीर्षकाद्वारेच त्याच्या अंतरंगाचा परिचय देऊ पाहतो. तो अनुभवाला येतो वाचत असताना. कवीने त्याची विभागणी केली आहे आयामात. अकरा स्वतंत्र आयाम असून प्रत्येकाची स्वतःची ओळख आहे जी वाचकालाही तिच्याशी एकरूप करून घेत जाते. एका खोल डोहाच्या भावविश्वाचे तळ निरखून दाखवते. काय आहे या डोहाच्या तळाशी? नाते. ज्या नाळेने आपण सारेच जोडले जातो, ती नाळ मुळापासून तोडल्यासारखे, तिची ओळखच विसरल्यासारखे आपण आज वागतो आहोत. आई! जिच्याशिवाय जगात घर असू शकत नाही. दिवसागणीक ती म्हातारी होत जाते. अहोरात्र ती जागी असते सगळ्यांसाठी. तिला आपण किती समजून घेते, तिच्यासाठी काय करतो? बाप! तो असतो का कधी खिजगणतीत, विशेषतः त्याच्या शेवटच्या दिवसांत? त्याचे अस्तित्व असून नसल्यासारखेच. प्रत्येक जण वाट पाहत असतो त्याच्या जाण्याची, घाई असते प्रत्येकाला त्याच्या नावावर असेल ते स्वतःच्या नावावर वाटून घेण्याची. आई व वडील या दोन आयामात कवी जे वास्तव मांडतो ते प्रत्येकाने स्वतःला तपासून पाहावे इतके प्रखर आणि पारदर्शी आहे. यह नंबर मौजूद नाही है। या ओळीशी कवी येऊन थांबतो तेव्हा प्रत्येकाच्या हातातला जिवलग वाटणारा मोबाइल आपोआप गळून गेलाय नव्हे, कायमचा स्वीच ऑफ झालाय असेच वाटेल, मन तितके बोथट झालेले नसेल तर!

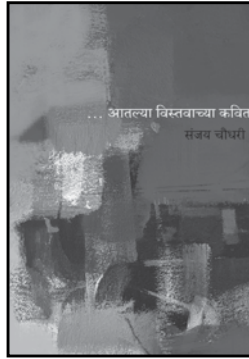
बाजार हा सगळ्यांना ठाऊक असलेला, अनुभवलेला, खरेदी-विक्रीचा सौदा चाललेला एक व्यापारी ठेला. यांचे व्यवहार आणि त्यात माणूस म्हणून असलेली आपली किंमत, कवी बोलतो तेव्हा या ठिकाणाची दाहकता आयुष्याचा इतका पट उलटूनही आपल्या लक्षात कशी नाही, याचेच आश्चर्य वाटत राहते.

जगण्याचे पोस्टमार्टेम आणि माझी झालीय माझ्याशीच चुकामूक या

ग्रंथपान

आतल्या विस्तवाच्या कविता संजय चौधरी

असलेल्या समाजाकडे, त्यातल्या अंतर्प्रवाहाकडे किती संवेदनक्षम नजरेने पाहतो, त्यातली विषमता, क्रूरता, जगण्याची धडपड, कोसळत चाललेली नैतिकता, न्हास होत चाललेली जीवनमूल्ये, हरवत चाललेली नाती, तो तरल टीपकागदासारखी टिपतो, त्याची आशयपूर्ण अशी मांडणी करतो आणि त्याच्या ओघवत्या लयीत व्यक्त होतो. तेव्हा ती केवळ एक कविता नसते, तो असतो अखंड जगण्याचा एक रसरशीत तुकडा, जो जिवंत उल्लेखसारखा आपल्यासमोर धगधगताना दिसत राहतो. यातून कवीची आंतरिक अस्वस्थता तर पदोपदी आपल्याला जाणवत राहतेच, परंतु यातूनही पुढे काही चांगले घडेल, हा आशावादही यातून काही दिलासा देत जातो. या कविता मुक्तछंदातील आहेत, त्यांच्यात जो भाव व्यक्त होतो; त्यासाठी जी उत्कटता असते ती तिच्या अंगभूत ताकदीने आलेली असते, आणि तीच कवीची खरी ऊर्जा आहे. तिचे सच्चेपण आहे. त्यामुळे ही कविता थेट भिडते, वाचकाला आपल्या कवेत घेते. सगळ्यात महत्त्वाचे म्हणजे ही संजयची कविता आहे, कुठल्याही छाप, प्रभाव, ट्रेडपासून मुक्त आहे. त्यामुळे तिचे अस्सलपण हे तिचे सामर्थ्य आहे.

ज्येष्ठ कवयित्री प्रभा गणोरकर यांनी मोजक्या शब्दांत कवितेचे नेमकेपण टिपले आहे.

अन्वर हुसेन यांनी आतली रेखाचित्रे आणि मुखपृष्ठ कवितेला वेगळा आयाम देऊन जातात.

आयामातून कवी केवळ नात्यांचे, आपतांचे, कुटुंबाचे असलेले धागेदोरे उलगडून दाखवत नाही, स्वतःच्या जगण्याचेही पीळ पुन्हा पुन्हा उलगडून दाखवतो. फुलाचे झाड समजून तो मिठी मारू पाहतो आणि काट्यांनी रक्तबंबाळ होतो. स्वतःचाच हरवलेला चेहरा तो आरशात पाहण्याचा प्रयत्न करतो. अफाट व्यवहारी जगाने हा चेहरा केव्हाच गहाण ठेवला आहे स्वतःकडे, हे भान आता कुणाकडेच राहिले नाही. राहिले ते एकच भान, दुसऱ्याचा आवाजही बंद करण्याचे. त्यामुळे जे ओठांवर आहे ते ओठाबाहेर येऊ शकत नाही. त्याचे सूचकपण कवी पुढील ओळीत मांडतो, देता येत नाही कुठलीही शाश्वती, माझी माझ्याशीच झालीय चुकामूक!

जग आता प्रचंड वेगाने धावत निघाले आहे. शेजाराच्या फ्लॅटमध्ये काय घडते इकडे लक्ष घायला त्याला आता वेळ नाही. एकाच नात्यात बांधून घ्यायलाही आता कुणी तयार नाही जन्मोजन्मीचे. त्यातला जाचही नको आणि नात्याची दुर्गंधीही नको. चकचकीत मॉल, चकचकीत गाडी आणि हरवलेल्या वयाचे जोडीदार. घरातल्या माणसांपेक्षा बाहेरच्याशी अधिक खळखळून हसणे यात कुठले अंतर वाढत आहे आणि दऱ्या किती खोल होत आहेत, याच विरोधाभासी वास्तव कवी मांडतो, 'लख्ख प्रकाश सिनेमात पडदाभर पसरलेला, आपलेच पाय खुर्चीखालच्या अंधारात लटकलेले.'

मूल्य १५० रुपये सवलतीत १०० रुपये

भावसौंदर्य, रूपसौंदर्य आणि मूल्यसौंदर्य यांचा एकात्म साक्षात्कार!

“नाही सांगता येत झणझणीत वाळवंटास
हिरवळीचा शिरस्ता!
किती वाटले तरी पंख नाही देता येत
त्यांच्या पाऊलवाटेला.”

आपल्याभोवती असलेला समाज, त्यात होत चाललेला बदल, ऋतुमानात होत जाणारे बदल, यांचा होणारा परिणाम शेवटी सहन करावा लागतो तोच सगळ्यांचा घटक असलेल्या माणसाला. माणूस आयुष्याच्या पटलावर वावरत असताना अनेक पातळ्यांवर संघर्षाला सामोरा जातो. जगण्याशी तडजोड करत आपले अस्तित्व पुसले जाणार नाही यासाठी पुन्हा संघर्ष करत राहतो. या संघर्षात पुरुष आणि स्त्री असा भेद करता येत नाही. दोघेही मोडतात ते ‘माणूस’ याच घटकात. त्यांचा संघर्ष कधी ऋतुमान, समाज यांच्याशी असतो तसा स्वतःशीदेखील असतो. यातून बाहेर पडण्याचे त्याचे प्रयत्न, पराकाष्ठा, त्याच्या क्षमतेच्या, कुवतीच्या बाहेरचे असतात तेव्हा त्याच्यासमोर ठाकते ती अगतिकता, अस्वस्थता, हतबलता, तरीही मनाशी असतो निर्धार मोडून न पडण्याचा, दोन हात करत पुढे जाण्याचा, आपल्या पायांवर, मनगटावर विश्वास ठेवण्याचा. हे सारे आपल्या संवेदनशील मनाने ज्यांना टिपता येते, व्यक्त होण्याची शक्ती, प्रतिभा, ऊर्जा ज्या मोजक्याच कवींकडे आहे, त्यात एका नावाचा आग्रहाने समावेश करायला हवा, त्या कवयित्रीचे नाव आहे, डॉ. सौ. स्मिता पाटील!

‘नाही गिरवता येत कुठलीच लिपी’ हा डॉ. सौ. स्मिता पाटील यांचा ताजा कवितासंग्रह! ‘अस्वस्थ मनाचे वर्तमान’ असे दुसरे शीर्षक त्याला देता येईल. जे वास्तव कवयित्री पाहत आहेत, ते केवळ भासमान स्वरूपातले नाही. एक प्रकारचा राख पांघरलेला विस्तव त्यात धगधगत आहे, राखेसाठी त्या विस्तवाची घुसमट होत आहे, ती घुसमट कवयित्री स्वतः अनुभवत आहे, त्याची दाहकता अस्वस्थ करत आहे, तीच घुसमट, दाहकता, अस्वस्थता शब्दांचे बोट धरून कवितेच्या रूपात अवतरली आहे.

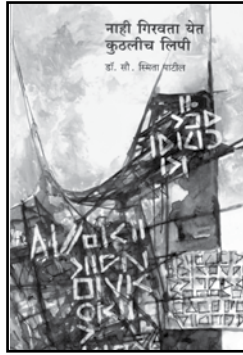
शेतकरी; ज्याला आदराने ‘बळीराजा’ म्हटले जाते, तो खरेच राजा आहे की, व्यवस्था, ऋतुमान यांचा बळी आहे, याचा गांभीर्याने विचार व्हायला हवा. तो होईल अथवा होणारही नाही, परंतु कवयित्री या राजाशी असलेले नाते नजरेआड होऊ देत नाही. ‘बळी’ या कवितेत त्याच्या परिस्थितीचे वर्णन करताना थेट निःएंडरथल, सेपियन यांचा दाखल देतात आणि आग्रह धरतात, बळीराजा, तूच आता जागा होण्याची वेळ आली आहे. ‘तुझा वनवास’, ‘गुन्हा’, ‘पेटतो वणवा’, ‘निःकृती’ सारख्या आणखी कविता आहेत. ज्या शेती, शेतकरी याच्या अंतःकरणाला स्वतःच्या रुधिराने न्हाऊ घातलं आहे.

‘स्त्री’ हा दुसरा घटक आहे, जो पितृसत्ताक परंपरेचा शोषित घटक ठरला आहे. अ-आईचा आणि ब-बाईचा या दोन वर्णांच्या परिघात संपूर्ण चित्र स्पष्ट होते. उमलत्या कळ्यांचे श्वास सहज चोरले जातात.

ग्रंथपान

नाही गिरवता येत
कुठलीच लिपी
डॉ. स्मिता पाटील

गर्द हिरव्या रानाचा गळा घोटण्यासाठी बेलगाम, बेभानपणे अमरवेलांचे अजस्र तांडे सरसावलेले आजूबाजूला जिवंत देहदेव्हारे जाळले जात आहे, कोवळे अंकुर चिरडले जात आहेत, ती गुदमरते आहे, जळते आहे आतल्या आत, वावरते आहे बांगडीएवढ्या परिघात मन-भावना मारून, स्वतःची ओळख विसरून का? ती ‘ती’ म्हणून जन्माला आली, नियतीने तिच्या माथ्यावर लालभडक टिळा लावला म्हणून? स्त्रीच्या जगण्याविषयीच्या अनेक कविता या संग्रहात आहेत. ती जळता दिवा उशाला ठेवून आहे, तरीही कधीतरी पहाट होईल, अंधार दूर होईल, सूर्यदाराशी येईल, फक्त तू किनारा सोडू नकोस हा आशावादही त्याचवेळी समोर येतो तेव्हा ही कविता केवळ स्त्रियांची, स्त्रीवादी न राहता, उद्याच्या पहाटेची ही कविता आहे असा विश्वास हीच कविता देते.

या संग्रहातील कवितांचा आवाका खूप मोठा आहे. त्या भाष्य करत नाहीत. थेट वास्तव आपल्यासमोर जिवंत स्वरूपात उभे करतात. यात आलेली रूपके, अनुप्रास हे केवळ पानाफुलांचे, रात्र-अंधार-उजेडापुरते सीमित नाहीत. ती रूपके नदी आणि बाई यांच्यातला समान धागा दाखवतात तसा गवत आणि तुळस यांच्यात असलेला फरकही दाखवतात. ती केवळ सोशिकता याच गुणाची उजळणी करत नाहीत तर तुलाच आता तुझा प्रकाश शोधून काढावा लागेल अशी बंडाची हाक

ती देते. या संग्रहातील प्रत्येक कविता स्वतंत्र आहे, गतिमान आहे. तिला स्वतःची लय आहेच शिवाय ती मुक्तछंदाशी नाते ठेवून आहे. ‘दुःखच येतं वसतीला दया येऊन, तेच उरतं व्यापून, उभ्या आयुष्याला सावली बनून’, ‘तुझ्या आतला दयेचा अर्णव’, ‘तोडून चार चांदण्या माळते केसांत’, ‘कधीतरी कुठल्या एका क्षणाला वेलीत मन घडू करून दूर करावे लागतेच फुलाला’ यासारख्या सुंदर ओळी वाचताना कवयित्रीला दाद द्यावीशी वाटते. ‘पहारा’, ‘खात्री आहेच’, ‘बुचाचे झाड गुन्हा’, ‘विस्तव’, ‘गाऊ रे भूपाळी’, ‘ठाऊक आहे का?’ सारख्या अनेक कविता या कवयित्रीच्या प्रतिभेचा सुंदर आविष्कार पेश करतात.

डॉ. स्मिता पाटील यांचे ‘समिधा’, ‘गंमतगाणी’ हे कवितासंग्रह आणि ‘शोध सुखाचा’ हा ललितलेखसंग्रह. अशी तीन पुस्तके प्रकाशित असून त्यांना अनेक पुरस्कारांनी सन्मानित करण्यात आलेले आहे. सामाजिक कार्यातही त्याचा सहभाग असतो. ‘नाही गिरवता येत कुठलीच लिपी’ हा दर्जेदार कवितासंग्रह असून त्याचे काव्यरसिक वाचक नक्की स्वागत करतील असा विश्वास वाटतो. डॉ. द.ता. भोसले यांची प्रस्तावना आणि डॉ. महेंद्र कदम यांचा ब्लर्ब ही कवयित्रीच्या काव्यप्रवासासाठी मोठीच प्रशंसनीय शाबासकी म्हणता येईल. शिरीष घाटे यांनी सजवलेले मुखपृष्ठ आशयाला सुंदर अर्थ प्राप्त करून देणारे आहे.

मूल्य १५० रुपये सवलतीत १०० रुपये